
**PE MARGINI DE CĂRȚI: VOLKER WOLLMANN, 2010-2021,
PATRIMONIUL PREINDUSTRIAL ȘI INDUSTRIAL ÎN ROMÂNIA,
VOL. I-IX, EDITURA HONTERUS, SIBIU**

Pe parcursul perioadei 2010-2021, la Editura Honterus din Sibiu a văzut lumina tiparului în condiții tipografice de excepție, un veritabil monument de cultură: „*Patrimoniul preindustrial și industrial în România*”, lucrare monumentală în nouă volume, a cărui autor este neobositul și pasionatul cercetător Volker Wollmann. Prin materializarea pasiunii sale într-o operă de o așa anvergură, cercetătorul se înscrie în galeria autorilor, rarissimi astăzi, cu adevărat dedicați cercetării, materializată între coperti de cărți, și ale cărei roade sunt diseminate apoi publicului.

Rar mi-a fost dat să țin în mâini și să parcurg o astfel de lucrare ... minunată pentru un spectru larg de cititori și de specialiști, inclusiv geografi.

Pentru aceștia din urmă, volumele se constituie într-un important instrument de lucru care devine indispensabil specialiștilor care au în vedere problematica Geografiei Umane la modul general, și a memoriei locurilor cu ale sale identități teritoriale, ca abordări mai fine, punctuale, de nișe, ce se înscrie în tendința absolut modernă de reliefare a ceea ce latini numeau „*genius loci*”, adică identitatea locurilor.

Din această perspectivă, România, mai corect spațiul geografic locuit de români, cuprins între Tisa – Carpații Păduroși – Nistru – Marea Neagră – Dunăre și chiar dincolo de aceste repere naturale, ne oferă o multitudine de dovezi materiale și imateriale: de la limba română vorbită în tot acest spațiu, la obiceiurile locuitorilor; de la tipologia așezărilor rurale românești, a raportului lor cu mediul înconjurător, la activitățile locuitorilor, inclusiv uneltele lor de lucru; de la manifestările culturale care s-au

Seria volumelor I-IX „*Patrimoniul preindustrial și industrial în România*”, Editura Honterus, Sibiu, a cercetătorului Volker Wollmann.

transmis oral ori s-au materializat sub diverse forme. Exegeza cercetătorului Volker Wollmann se axează pe prezentarea patrimoniului preindustrial și industrial din România, una din formele de manifestare a identității acestui întins spațiu geografic unitar, dar atât de divers, cu un patrimoniu valoros, cristalizat și dezvoltat ca urmare a conviețuirii plurietnice care l-a caracterizat.

Volumele I-VI au apărut în două ediții, prima începând cu anul 2010, iar a doua cu anul 2017, apoi, din anul 2018, opera s-a întregit cu volumele VII-IX, atrăgând atenția unor specialiști de prima mână, care au prefațat volumele și din opiniile cărora, eu am ales să prezint acest monument de cultură, care este *„Patrimoniul preindustrial și industrial în România”*.

Dr. Ronald Hochhauser subliniază că cercetătorul Volker Wollmann abordează *„o problematică incitantă”* a patrimoniului preindustrial și industrial de pe teritoriul României din perspectivă locală, regională și al întregului spațiu geografic românesc. Primele două volume vizează realizările tehnice din industria extractivă, industria energiei electrice și de gaze naturale, aprovizionarea cu apă, și a industriei prelucrătoare, respectiv a materialelor de construcții, textilă și agro-alimentară. El remarcă *„bogatul material ilustrativ, planuri de arhivă, fotografii de epocă, dar și fotografii contemporane”* care ilustrează volumul, precum și *„izvoarele arhivistice inedite, colecții particulare, mărturii orale”* pe care autorul le-a consultat pentru realizarea *„analizei originale în circumstanța prezervării pentru posteritate a acestor valori”*, catalogând demersul său ca *„o contribuție științifică valoroasă”* legată de reconstituirea parcursului progresului tehnic în acest spațiu european, parte a revoluției industriale a umanității.

Pentru dr. med. Traian Popescu, Volker Wollmann este *„un pionier al arheologiei industriale din România”*, preocupat fiind *„de patrimoniul industrial din Transilvania și Banat, încă din anii când această tematică era în fașă în țara noastră”*. Lucrarea, *„ce pare că ar fi mai degrabă efortul unui colectiv interdisciplinar decât al unui singur autor”*, se conturează ca *„un manual standard de referință și a unei enciclopedii monumentale a patrimoniului preindustrial și industrial din România”*.

Recenzorul vol. II conchide: *„Prin atitudinea sa critică provocantă, documentația vastă și complexă, drept remediu împotriva amneziei istoriei, autorul propagă necesitatea primordială de a recunoaște, ocroti și pune în valoare cultura industrială din România, ce are o profundă semnificație istorico-științifică, tehnologică, arhitecturală și socială”*!

Această recenzie surprinde de o manieră reușită evoluția ciclică a economiei mondiale, cu reverberațiile sale în spațiul românesc, autorul ei afirmând: *„cu fiecare descoperire a unei noi surse de energie, se declanșează o nouă revoluție industrială, care de fiecare dată a înlocuit tot mai mult forța de muncă umană cu cea mecanică automatizată”*. În *„procesul selecției naturale din domeniul economic”*, formele învechite de producție sunt înlocuite de noile tehnologii și, astfel, *„vechiul patrimoniu tehnic [...] este distrus și dat uitării”*, fenomen care s-a repetat de-a lungul timpului, arată dr. Traian Popescu.

Acest proces ciclic cunoaște noi valențe, atât ca intensitate, cât și ca răspândire spațială în această perioadă a globalizării când, *„o parte a peisajului industrial dispare sau se transformă într-un cimitir industrial”*. În acest context contemporan de mare amploare, *„eruditul istoric Volker Wollmann face un vehement apel la conservarea, păstrarea și punerea în valoare a moștenirii culturale industriale naționale în România”*, încheie recenzia dr. Traian Popescu.

Recenzorul volumului III, dr. Ligia Fulga, subliniază faptul că „*cercetătorul Volker Wollmann continuă magistral demersul său solitar în universul patrimoniului preindustrial și industrial din România*”, demersul său impresionând prin „*munca de cercetare în teren, neobosită, utilizarea documentului de arhivă, a fotografiilor de epocă, originale, cărți poștale și reclame, multitudinea de surse și artefacte*” care probează fără echivoc „*apogeul dezvoltării preindustriale în România*” de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX.

Autoarea recenziei constată lipsa „*preocupării din partea societății românești de a păstra in situ aceste «documente» semnificative pentru istoria economică a acestei mari regiuni europene*” care a fost spațiul cultural românesc cuprins între Tisa – Nistru – Carpații Păduroși – Dunăre – Marea Neagră și chiar dincolo de aceste limite naturale, unde geniul creator al celor ce l-au locuit a trimis razele binefăcătoare ale progresului. Autoarea recenziei remarcă corelațiile pertinente care evidențiază evoluția tehnologică lentă a lumii rurale, cu precădere în capitolul dedicat morilor, arătând că Volker Wollmann, „*documentează cu acribie și rigoare documentară*” progresul tehnic, la care adaugă „*descrieri de arhitectură, dotările tehnologice, liniile de fabricație, capacitățile de producție*”, diferitele societăți comerciale din acest domeniu predilect al vieții economice românești, al industriei alimentare, domeniu în care exegetul realizează reușite „*mici monografii tematiche*”, bogat ilustrate. Dr. Ligia Fulga conchide: „*cartea cercetătorului Volker Wollmann se poate numi un omagiu adus culturii industriale din România în faza ei de trecere de la preindustrial la o altă epocă de dezvoltare din perioada ante- și interbelică*”.

Referitor la mori, deopotrivă țărănești și industriale, excelent documentate și prezentate de autor, inclusiv sub aspect imagistic, prin fotografii, releveuri, schițe, planuri și hărți, cercetătorul ne introduce în această lume fascinantă, unde micile sale „*monografii*” sunt adevărate bijuterii. Într-una din ele – astfel am putut verifica soliditatea cercetărilor sale – descrie istoricul morii mecanice cu valțuri „*Seewald*” din Brașov (pp. 180-181), unde a lucrat bunica mea paternă Păcurar Rozalia (n. Pozna) în tinerețea ei. Moara, căreia patronii i-au adăugat ulterior o fabrică de macaroane, a funcționat în cartierul Blumăna, la poalele Dealului Morilor, unde, în copilăria mea și eu am apucat s-o văd, desigur naționalizată, inclusiv locuințele pentru lucrătorii ei, care au „*supraviețuit*” până la sfârșitul anilor '70, pe care patronii le-au pus la dispoziția muncitorilor în anii 1920-1930. Trebuie spus că cea mai mare parte a familiei patronilor (tatăl, mama și doi sau trei fii), având origini evreiești, a fost exterminată în lagărele germane, doar un fiu a supraviețuit. Bunica îmi povestea că până la naționalizarea ei din 11 iunie 1948, după ocuparea țării noastre de către Armata Roșie (septembrie 1944), bunului mers al fabricii i s-au pus fel de fel de piedici de „*binevoitorii*” ocupanți sovietici și uneltele lor românești, inclusiv acuzația că ar „*sabota*” producția fiindcă, pentru răcirea unei componente metalice, se folosea apa ca agent de răcire și, chipurile, prin acest procedeu ar fi înșelat la cântar prin umidificarea produsului final... Astăzi, doar corpul central al vechii fabrici mai există la poalele dealului căruia noi, copii, îi spuneam „*Dealul Țiganilor*” – „*Cigányok dombja*”, care era locul nostru predilect iarna, pentru a ne da cu sania...

Inginerul Marcel Stancu din Sibiu, găsește că lucrarea, ajunsă la al IV-lea volum, „a căpătat de acum dimensiuni monumentale”, catalogând-o „un monument dedicat vestigiilor arheologice industriale din România: într-atât copleșește prin bogăția informațiilor și prin multitudinea ilustrațiilor încât e uimitor faptul că este rodul eforturilor unui singur om și nu al unei întregi echipe de experți”! Pentru inginerul recenzor, el însuși un pasionat cercetător și autor (vezi lucrarea „Omnibuz, tramvai, troleibuz: transportul public electric în Sibiu și în România”, 388 p., format A4, 2019, Editura Honterus, Sibiu), „vastitatea investigațiilor de teren, amploarea cercetărilor în arhive și precizia informațiilor sunt, într-adevăr, demne de admirat” la Volker Wollmann.

Referindu-se la subiectul volumului IV: transportul urban în comun, iluminatul public și construcțiile utilitare (băi comunale, remize de pompieri, cântare publice, poduri rutiere), Marcel Stancu apreciază că „pe aripile cărții sale, domnul Volker Wollmann ne **transportă** în lumea industrială românească a secolelor XIX-XX, **iluminându-ne** cunoștințele, **purificându-ne** sufletele, **stingând** prejudecăți, **cântărind** fapte dar, mai presus de toate, construind **poduri** sufletești între români și popoarele trăitoare alături de aceștia”!

Iată că „alături”, dar mai ales împreună, locuitorii spațiului geografic carpato-danubiano-pontic au realizări preindustriale și industriale de excepție!

Marcel Stancu oferă cititorilor și schița biografică a lui Volker Wollmann, istoric, arheolog și epigrafist. El se naște la Sibiu în 1942 și, după finalizarea studiilor, are o carieră frumoasă: „director al Muzeului Raional din Reșița (1965), cercetător la Institutul de Istorie și Arheologie din Cluj (1967), corespondent al României pe lângă International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage (1980), distins de Academia Română cu premiul «Vasile Pârvan» (1984), membru de onoare al Institutului de Arheologie Industrială și Cultură Materială din Roma (1986), director al Muzeului Transilvănean din Gundelsheim (1989-2002), profesor asociat al Universității din Alba Iulia (2000-2006), consilier științific al Fundației Sașilor Transilvăneni din München (2004), cetățean de onoare al orașelor Sebeș și Brad (2011)”. Pentru aportul său la cercetarea, cunoașterea și promovarea valorilor culturale preindustriale și industriale din spațiul European, a fost „onorat cu Ordinul de Merit al Republicii Federale a Germaniei (2012)”. Ca „un împătimit de România”, cercetătorul enciclopedist „trage un semnal de alarmă, făcând apel la conservarea patrimoniului arheologic industrial românesc”. Finalmente, Marcel Stancu concluzionează: “cartea este o mărturie a premoniției călătorului german Rudolf Berger din Leipzig care, în 1884, spunea despre români că sunt «un popor de oameni înzestrați care poartă în el germeii unei mari dezvoltări industriale și spirituale»”!

Profesorul dr. Ioan Opreș, numește pe Volker Wollmann „cel mai avizat istoric din România în ceea ce privește patrimoniul industrial, componentele, dispunerea teritorială și starea de conservare și protecție a acestuia” și astfel, în opinia sa, „patrimoniul industrial are așadar, prin demersul civic și lucrările sale magistrale, pe cel mai competent cunoscător și ferventul său susținător în țară și în afara ei” în persoana exegetului care se dovedește a fi cercetătorul al cărui volum îl recenzează.

Istoricul cu preocupări pentru readucerea în conștiința publicului a unor personalități de excepție, precum Vasile Stoica și frații Lapedatu, arată: „destinul profesional al lui Volker Wollmann a fost marcat definitiv de muzeografia tehnică încă din anii '60 ai secolului trecut și a anunțat de atunci – în locul cel mai potrivit, la Reșița – un pionier la

noi al arheologiei industriale”, subliniind în continuare că „cercetările și studiile sale luminează o avuție tehnică impresionantă, scot în evidență inventica, tradițiile, abilitățile și realizările prin mărturii preindustriale și industriale, puține muzeificate, multe in situ”, pe care pasionatul cercetător, în opinia profesorului Opreș, „le consideră fundament solid al dezvoltării societății moderne din România”, apelând „în sprijinul tezei sale” la “metodele arheologiei și istoriei, studiind atent [...] instalațiile, artefactele, scrutează documente istorice și le evaluează, își asociază lecturi epigrafice, dar și constatările etnografilor, geografilor, geologilor” nefiind exclusivist în demersul său, caracteristică definitorie a omului de știință de mare anvergură. Mai mult decât un simplu inventar, chiar și cronologic, Volker Wollmann „a luminat cauzele și factorii generatori ai diversității industriale, ca și contextul favorizant al influențelor benefice externe stimulative”. El privește patrimoniul nostru, în opinia lui Ioan Opreș, „ca parte a celui tehnic european, rezultat al inventicii native și al unui consistent dialog”!

Ce obsevație pertinentă!, care se poate exemplifica în sute și mii de cazuri, însă noi ne rezumăm doar la “moara cu făcaie”, cu ale sale palete cioplite asamblate pe un fus vertical, prototipul turbinei moderne de tip Pelton, creație a geniului țărănesc de la noi, prezentă peste tot în cuprinsul țării, cu deosebire în Muntenia, Oltenia subcarpatică și Banat. Profesorul Opreș ține să sublinieze la acest „evaluator onest și corect” care este Volker Wollmann, recomandarea lui către „cei care sunt responsabili de dezvoltarea României, că tezaurul tehnic rezultat în lungi acumulări, ca factor cultural și economic ce așteaptă să fie valorificat”!

Profesorul dr. Rudolf Gräf remarcă că dr. Volker Wollmann „reușește, în mai puțin de șase ani, să publice cel de-al șaselea volum al unei serii care se dovedește a fi monumentală: Patrimoniul preindustrial și industrial în România, o lucrare de proporții nemaîntâlnite în istoriografia românească, dar nici în lucrările de istoria tehnicii ori de muzeologie și cu atât mai puțin în cele de arheologie industrială, domeniu în care autorul este pionier în România”, considerând pe bună dreptate că „este o lucrare care ar fi putut reprezenta rezultatul activității unei instituții de cercetare”. Astfel, Volker Wollmann „reprezintă el însuși o instituție”, afirmă recenzorul.

Istoricul Rudolf Gräf trece succint în revistă cariera autorului, „desfășurată în cea mai mare parte în România: profesor de istorie la Reșița, director al Muzeului din Reșița în anii '60 ai secolului trecut, cercetător științific la Institutul de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca (1967-1988), continuată din 1988 în Germania”, menționând că „a fost format sub îndrumarea unor mari personalități ale științei istorice românești” și, ulterior, „a descifrat cu succes istoria epocii moderne și în special istoria industriei” pentru care s-a folosit „de cunoștințele și metodele deprinse în studiul arheologiei clasice”. El continuă astfel o tradiție care începe cu Johann Michael Ackner, „cunoaște experiența cultivată de «Verein für Siebenbürgische Landeskunde»”, extinzându-și – arată Rudolf Gräf – „sfera interesului cercetării asupra întregii țări, fiind conștient de importanța unui patrimoniu”, care este „grav neglijată” în prezent, care poate constitui „profilul cultural al unei regiuni sau al unei țări”.

Punctând conținutul volumului recenzat, volum conceput „ca un «supliment» destinat să ofere completări istorice punctuale atât industriei «casnice», cât și ramurilor industriale tratate în celelalte volume”, Rudolf Gräf arată că autorul „dă amploare unei

opere care, la ora actuală, este singura lucrare complexă dedicată acestui important subiect”, completând „o imagine a unui domeniu de activitate extrem de energic și de inventiv, care a dat industriei și culturii din România personalități de unvergură, unele pe nedrept uitate astăzi”.

Profesorul Grăf arată că lucrarea monumentală a lui Volker Wollmann, „*oferă o imagine foarte promițătoare asupra industriei românești, punând în lumină o bogăție de activități, de personalități și de realizări astfel nebănuită, dovedind conectarea industriei transilvănene și bănățene, dar și a celorlalte provincii ale României de astăzi, la marile tendințe din economia europeană a secolelor XVIII – XIX*”. Preocupat de soarta acestor comori ale creației genului uman autohton, recenzorul încheie recenzia volumului VI cu întrebarea retorică: – „*Cine mai poartă grija celor făcute de cei de dinainte?*”...

Academicianul Dorel Banabic, președintele Secției de Științe Tehnice a Academiei Române, constată că „*istoria tehnicii românești este puțin tratată*” și „*aproape numai de ingineri*” (sic!), iar dintre istorici menționează pe Nicolae Iorga, Constantin C. Giurescu, Ștefan Pascu și dr. Volker Wollmann. Academicianul arată că, „*cunoștințele din domeniu, metodele și mijloacele moderne de investigare pe care le stăpânește, precum și pasiunea pentru subiectul abordat*” l-au ajutat pe Volker Wollmann să publice „*un tratat*” care abordează „*cvasitotalitatea domeniilor patrimoniului tehnic din România*”, fiind la începutul carierei sale „*unul din primii istorici care a făcut cercetări sistematice și riguroase în arealul Banatului Montan pentru descoperirea, cercetarea și recuperarea artefactelor legate de activitatea minieră și metalurgică din această zonă, care reprezintă leagănul industrializării României*”.

Recenzorul remarcă „*munca de căutare în arhivele din România*”, cercetarea pe teren și „*documentarea sistematică în bibliotecile din țară și din străinătate*”, dar mai ales, din arhive adăugăm noi! În „era internetului”, acest mijloc minunat de difuzare a cunoștințelor, se potențează la maximum valoarea operei lui Volker Wollmann, mărindu-se posibilitatea diseminării nelimitate a rezultatelor cercetărilor sale asupra patrimoniului preindustrial și industrial al României. Dorel Banabic încheie recenzia sa, astfel: „*Printr-un efort deosebit, atât intelectual, cât și fizic și financiar, depus pentru recuperarea acestui tezaur, dr. Wollmann a adus un extraordinar serviciu României, realizând de unul singur, printr-o muncă de o viață, ceea ce nu au realizat instituții întregi!*”

Amară constatare privitoare la „*instituții întregi*” care, cel puțin, s-ar fi convenit să prezeve în condiții optime acest tezaur...

Academicianul Marius Porumb, făcând referire la „*monumentala lucrare [...] semnată de distinsul meu coleg și prieten, dr. Volker Wollmann*”, respectiv la volumele I-VIII, scrie cu referire doar la volumul VIII, că „*reprezintă o excepțională cercetare privind clopotele turnate din evul mediu până în prezent în spațiul carpato – danubian*”, meditănd asupra faptului că „*sunetul clopotelor a însemnat de-a lungul veacurilor comunicare, rugăciune, veste, bucurie, doliu, pace și înviere*”, ele făcând parte „*din viața comunităților, a satelor, orașelor și a țării*”, ca pretutindeni în țările creștine.

Lărgind aria creației artefactelor cu folosințe religioase, academicianul scrie: „*subsolul Transilvaniei este bogat în acele metale prețioase, în special aurul și argintul, care constituie materia primă pentru obiectele sacre ale bisericilor. Potire și cădelnițe, ferecături de evanghelii și de icoane, sfeșnice și candelă, vase liturgice și cristelnițe,*

adevărate capodopere, au fost create de aurarii și argintarii transilvani, la cererea domnitorilor pentru a-și înzestra ctitoriile din Moldova sau Țara Românească, ori spre a le trimite ofrandă la Muntele Athos sau în alte părți ale creștinătății”.

Astfel, „clopotele făurite în atelierele transilvănene sunt lucrări de artă vestite pentru calitatea sonoră, le auzim de secole în clopotnițele bisericilor ardeleni, moldovene, oltene sau muntene. O documentare asupra clopotelor din spațiul românesc, ne relevă o nuanțată relație în lumea artistică, dar și în cea religioasă, care apropie comunități și oameni dintr-o parte sau alta a Carpaților”.

La finalul operei care se încheie cu volumul IX, Benjamin Józsa, editorul lucrării, consemnează următoarele: *„Editarea unei cărți este un drum, un drum cu suișuri și coborâșuri, ca viața însăși. Drumul seriei de cărți «Patrimoniul preindustrial și industrial din România» a început în anul 2009 când autorul Volker Wollmann a propus editurii un proiect, care din spusele dânsului, ar putea ajunge chiar la trei volume și ar putea include o serie de imagini ale unor vestigii industriale uitate sau chiar demolate în urma unei modernizări fals înțelese”.*

Astfel, reliefând în cuvinte simple, dar adânci, latura umană înnobilită de modestie a ilustrului exeget – autorul monumentului de cultură evocat aici, recenzorul își continuă mărturisirea: *„Încântat de această idee am spus «da», fără a sta prea mult pe gânduri, neștiind că acest drum o să continue mai mult de un deceniu și o să includă peste 3 000 pagini (3 520, s.n.) și peste 7 000 imagini tipărite”.*

Spre finele recenziei sale, editorul scrie: *„ca «prim cititor» îl rășfoiesc cu aceeași fascinație cu care am parcurs și pe celelalte opt volume anterioare. Bucuria editorului care ține în mână o carte interesantă se împletește cu tristețea cititorului care vede un imens patrimoniu industrial dispărut, salvat doar în paginile unei cărți”!*, concluzionând: *„recomand cartea cu multă căldură oricărui cititor interesat de patrimoniul preindustrial sau industrial și, în sens larg, de istoria acestui tărâm multiethnic care este România”!*

Semnarea apariției acestui veritabil monument de cultură se vrea un îndemn pentru parcurgerea și cunoașterea realizărilor preindustriale și industriale din spațiul cultural românesc, rod al conviețuirii plurietnice cu care Dumnezeu l-a binecuvântat. Prin informațiile prețioase asupra acestui tip de creație a geniului uman autohton, însoțite de numeroase și valoroase imagini, lucrarea este un ghid exhaustiv referitor la creația preindustrială și industrială, devenind prin calitățile ei intrinseci, un instrument de lucru indispensabil oricărui pasionat și cercetător din varii domenii, îndrăznesc să afirm, dar cu precădere geografi, istorici, personal tehnic ingineresc. Orice geograf ar trebui s-o cunoască și s-o aibă în bibliotecă, nemaivorbind de bibliotecile de specialitate.

Alexandru A. PĂCURAR

*Departamentul de Geografie Umană și Turism
Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca*